

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΙΟΥΝΙΟΣ
1952

Ε.Υ.Δ. ΕΡΕΥ. Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΟΙ ΚΑΜΠΑΝΕΣ ΤΗΣ ΚΑΤΩ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

*Αφιερώνεται στον ΠΑΥΛΟ ΝΙΡΒΑΝΑ
μυημένο στα μυστήρια του πόνου μας.

Τίποτε δέν ἀδελφώνει σάν τόν πόνο.

Ούτε ἔνωσα ἱερώτερη ψυχική συνοχή ἀπ' ἐκείνη πού δοκίμασα τόσο συχνά ἐκεῖ στό ἐρημικό νησί τοῦ Ἀγιάιου, κοντά στοὺς διωγμένους ἀδελφούς μας.

Ἐίχαν ἀνυψώσει τόν πόνο τους σέ ἀληθινή θρησκεία—αὐτοὶ οἱ ταπεινοὶ καὶ οἱ θλιμμένοι τοῦ Χριστοῦ. Κ' ἔνα μυστικό συναίσθημα τοὺς ὠδηγοῦσε κάθε βράδυ, τὴν ὥρα τοῦ δειλινοῦ, ἐκεῖ κάτω στὴν ἐρημική ἀκρογιαλιά, στό ἴδιο θλιβερό προσκύνημα, στό ἴδιο θλιμμένο ψυχικό πανηγύρι.

Με τὴ χλωμή τους ὄψη, τὸ θολό τους βλέμμα, τὸ σκυφτό τους βάδισμα, μέσ' ἀπὸ τὸ μισογκρεμισμένο Κάστρο, μέσ' ἀπὸ τὶς ρεματιές τοῦ Παρθένου, μέσ' ἀπὸ τὰ σωριασμένα χαλάσματα τῶν χωριῶν πού ρήμαξαν τόσα χρόνια οἱ σεισμοὶ καὶ πού στέγασαν τώρα στοργικά αὐτοὺς τοὺς γκρεμισμένους, τοὺς ἔβλεπα νὰ παίρνουν κάθε βράδυ τὸν ἴδιο δρόμο—τόν δρόμο πού φέρνει πρὸς τὴ θάλασσα.

Ἡ Θάλασσα, ἡ μεγάλη τους παρηγορήτρα! Αὐτὴ τοὺς πῆρε ἀπ' τὴν πατρίδα τους, αὐτὴ θά τοὺς γυρίσει πίσω πάλι. Ἡ Θάλασσα, πού τὴν ὠργωναν τόσα χρόνια τὰ κουπιά τους καὶ τὰ καράβια τους τὰ καλοτάξιδα, ὅπως ὠργωναν καὶ τὴ στεριά τὰ δυνατά τους χέρια, ἡ Θάλασσα ἡ γλυκεία, ἡ πονετική, ἡ ἀχώριστη ἀδελφή τῆς ἀγαπημένης γῆς τῆς πατρίδας!

Νὰ τώρα, ἀπάνω ἀπὸ τὰ γαλανὰ της κύματα, ξανοίγουν πέρα τὴ γραμμένη ἀκροθαλασσιά με τὰ λευκὰ της τὰ σπιτάκια τὰ ἐρημωμένα, πού κρύβονται στὶς πλαγιές τοῦ βουνοῦ σάν φοβισμένα ἀρνάκια κυνηγημένα ἀπ' τὰ κοπάδια τῶν λύκων πού κατέβηκαν νὰ τὰ ρημάξουν. Ἡ ἴδια ὥρα ἡ χρυσὴ τοῦ δειλινοῦ... Μὰ στὰ κατώφλια τῶν σπιτιῶν καὶ στὰ παράθυρα δέν ραίνει τοὺς ἀνθούς του πειὰ τ' ἀγιόκλημα, καὶ τὰ κορίτσια δέν σταυροκοποῦνται διπλώνοντας τὸ τίμιο ἐργόχειρό τους τὴν ὥρα πού σημαίνει ἡ βραδυὴ καμπάνα τοῦ Ἑσπερινοῦ... Βουβά τὰ καμπαναριά, κι ἄσπαρτα τὰ χωράφια, κ' οἱ κάμποι χερσωμένοι, κ' οἱ λευκοὶ μύλοι τοῦ βουνοῦ ἐκλείσαν τὰ γοργὰ φτερά τους σάν πουλιά τρομαγμένα ἀπ' τοῦ ἀγριμιοῦ τὸ πέρασμα.

Ξανοίγουν πέρα τὴ γραμμένη ἀκροθαλασσιά. Μαζῆ με τῆς ψυχῆς τους τὴ λαχτάρα τὴ χρυσιζει καὶ ὁ ἥλιος πού πάει νὰ βασιλέψη. Εἶνε ἡ αἴτρα γίνα τοῦ Δάντη. Κι αὐτοί, τὸ μαῦρο, θλιβερό κοπάδι τῶν

ψυχῶν, πού στέκουν ἀφωνοί, Νιοβικοί, μαρμαρωμένοι στὴ βουβή τους θλίψη, καὶ με τὰ μάτια τους τὰ θολὰ, τὰ διψασμένα, τ' ἀχόρταγα, πίνουν, πίνουν τὸ φῶς πού ἀντιφειγγίζει τ' ἀγαπημένο δράμα ὡς τὴν τελευταία του στάλα, ὡς τὴν τελευταία του ἀχτίδα.

* * *

Ἡ νύχτα πλακώνει βαρειά κι ἀμίλητη. Καὶ τότε λύνονται τὰ πικρά τους χεῖλητὰ σφραγισμένα ἀπ' τὴν ἀνείπωτη λαχτάρα. Γύρω ἀπ' τὰ κεφάλια τους ἀρχίζουν νὰ φτερουγίζουν τῶν ἀναμνήσεων τὰ χερουβείμ, σταλμένα ἀπὸ κάποιο πονετικό Θεὸ—τόν Θεὸ τῶν ταπεινῶν καὶ τῶν θλιμμένων. Οἱ πεθαμμένες ὄρες οἱ ἀγύριστες ἀναζοῦν μέσ' ἀπὸ τῆς φαντασίας τὰ βάθη, καὶ μέσ' ἀπὸ τὴ θερμὴ τῶν ψυχῶν πού σμίγουν σφιχτὰ νὰ ζεσταθοῦν ἢ μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη, μέσα στὴ σιωπὴ τῆς θερινῆς βραδυᾶς, οἱ ὀμιλίες τους προβάλλουν ἀπλές, ἀγνές, ἀνύποπτα καὶ ἀσυναίσθητα ὠραίες. Καὶ μοῦ θυμίζουν τὴν ὥρα αὐτὴ τὴ λειτουργική, τὶς μυστικὲς ἀγάπες τῶν παλῶν Χριστιανῶν τῶν διωγμῶν, αὐτὲς οἱ ψυχικὲς ἀγάπες τῶν θλιβερῶν ξενητεμμένων.

Γι' αὐτὸ ἀθόρυβα γλυστρῶ ἀνάμεσα τοὺς—τῆς λύπης καὶ τοῦ Νόστου ἀδελφῆ—νὰ μεταλάβω ἀπ' τ' ἅγιο Δισκοπότηρο τῆς θλίψεως τὴν ἱερὴ μετάδοση μαζῆ μ' αὐτοὺς τοὺς ταπεινοὺς τοῦ Χριστοῦ καὶ τοὺς θλιμμένους.

Ἄνύποπτο μεγαλεῖο ἔκρυσαν τὰ ταπεινά τους λόγια. Ἀνάμεσά τους ἔφεγγε ἡ ψυχὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ ἄσπιλη, ὀλη ἀίσθημα καὶ ἐνστιχτο καὶ αὐταπάρνηση καὶ πίστη—ὅπως τὸ σῶμά τους ἔλαμπε λευκὸ μέσ' ἀπὸ τὰ θλιβερά κουρέλια πού τὸ σκέπαζαν. Τὰ λόγια τῶν γέρον, μετρημένα, ἐπίσημα, αὐστηρά, δημιουργοῦσαν μιὰ νέα ἐθνικὴ παράδοση, πού ἔσταζε ἔμεσα στῶν παιδιῶν τὶς πονεμένες ψυχές, γιὰ νὰ τραφῆ με τὰ χρόνια καὶ νὰ θεριέψη. Καὶ οἱ γυναῖκες καθισμένες σὲ σεμνὰ ἡμικύκλια ἀπάνω στὰ χαλίκια τῆς ἀκρογιαλιάς συνώδευαν τὰ λόγια τῶν κορυφαίων με τὴν ἴδια θλιβερὴ μονότονη ἐπιδό, πού σκόρπιζε μέσα στῆς νύχτας τὴ σιωπὴ μαζὶ με τὸ πικρὸ μοιρολόγι τοῦ κύματος, ὀλη τῆς καρδιάς τους τὴν ἄσβυστη λαχτάρα.

* * *

Τέσσερα χρόνια εἶχαν κλείσει ἐκείνες τὶς ἡμέρες ἀπὸ τὴ μαύρη μέρα τοῦ διωγμοῦ, κ' οἱ ἀναμνήσεις ξυπνοῦσαν ὀλοζῶν-

τανες σὲ ἀτελείωτη ἀλυσσίδα σέρνοντας ἢ μιά τὴν ἄλλη.

Τὸ ἀνθισμένο χωριὸ τῆς Κάτω-Παναγιᾶς ξεριζώθηκε σὲ μιὰ μέρα μαζί με τὸν Τσεσμέ καὶ τ' Ἀλάτσατα. Κοπάδια μουατζιρηδῶν εἶχαν κατεβῆ ἐκεῖνο τὸ πρωὶ ἀπ' τὰ βουνά καὶ πλάκωσαν τὰ σπίτια—Ἑλληνικά ἀπ' ἄκρη ὡς ἄκρη. Οὐρλιάζαν οἱ λύκοι σπρώχνοντας ἔξω τὰ ἄσπλα παιδιά τῆς θυσίας.

Νὰ φύγουν, νὰ φύγουν!

Νὰ γλυτώσουν πρώτα τὶς γυναῖκες, τοὺς γέροντες, τ' ἀνήλικα παιδιά — νὰ φύγουν!

Ἄνοιγαν τὰ στόματά τους οἱ λύκοι γελώντας ἄγρια κι' ἀκόνιζαν τὰ πεινασμένα δόντια τους μπροστὰ στὸν ἀνέλπιστο πλοῦτο ποὺ ἦσαν στὸ χωριό, μπροστὰ στὴν τόση ὠμορφιά, στὴν ἀνθιση τὴν τόση. Τὰ σπίτια γεμάτα ἀπ' τ' ἀγαθὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς τίμιας ἐργασίας, οἱ κάμποι, τὰ χωράφια, τὰ δέντρα φορτωμένα θησαυρῶν—θησαυρὸς ἀτίμητος, κ' οἱ κοπέλλες, οἱ λαχταριστὲς ποὺ ἀνθίζαν κρυμμένες στὴ ζωερὴ σκιά τοῦ πατρικοῦ σπιτιοῦ...

Νὰ φύγουν, νὰ φύγουν!

Οἱ λύκοι τοὺς ἔδιωχναν οὐρλιάζοντας. Ἀπ' τὰ βουνά κατέβαιναν ὄλο καὶ καινούργια κοπάδια, καβάλλα σὲ μουλάρια ἄγρια. Θεέ μου, πῶς ἀγρίεψαν ἔτσι μονομιᾶς τὰ γελαστὰ βουνά τους τ' ἀγαπημένα; Τοὺς πρόδωσαν καὶ τὰ βουνά τους—τὸ φυσικὸ τους προπύργιο — δὲν τοὺς θέλουν πειά, τελείωσε! Τοὺς διώχνουν καὶ τὰ βουνά αὐτὰ ποὺ κατεβάζουν τ' ἄγρια κοπάδια... Μόνο ἡ θάλασσα ἢ γαλανὴ τοὺς ἀνοίγει τὴ μητρικὴ ἀγκαλιά της καὶ τὰ καράβια τοὺς προσμένουν ἤσυχά, ἀραγμένα ἐκεῖ κάτω στὴν ἀμμουδιά.

Νὰ φύγουν, νὰ σωθοῦν στὰ καράβια!

Ὅλα σὲ μιὰ στιγμή ἔγιναν γῆς Μαδιάμ στῆς Κάτω Παναγιᾶς τὸ χωριό, τὸ πλούσιο, τ' ὀλανθισμένο. Μανιάζει ἢ ἀρπαγὴ κι ὁ χαλασμός. Καρφὶ δὲν ἔμεινε μέσα στὰ σπίτια. Ὡς καὶ τὰ νυφικά στεφάνια τὰ κρεμασμένα στὶς κρεβατοκάμαρες τ' ἀρπαξάν νὰ τὰ κυλλίσουν στὴ λάσπη τῶν δρόμων μαζί με τ' ἄγια εἰκονίσματα τὰ τιμημένα. Κ' ἡ Ἐκκλησία τῆς Κάτω Παναγιᾶς, ἡ Μεγαλόχαρη, ποὺ ξεκινούσαν ὄλοι ἀπ' τὰ γύρω χωριά κι ἀπὸ τὴ Σμόρνη πέρα νὰ τὴν προσκυνήσουν τὸν Δεκαπενταύγουστο, ἀνεβαίνοντας ὄλοι ξυπόλυτοι τὸν ἀνηφορικὸ δρόμο τοῦ χωριοῦ, κι αὐτὴ ἡ Ἐκκλησιὰ τῆς Παναγιᾶς ἔχασε πιά τὴ θεία παρθενιά της. Πάτησαν τὴν Ἁγία Τράπεζα, μόλυναν τὴν Ἀμόλυνη, κατέβασαν τὶς εἰκόνες, ἔκλεψαν τὰ ἱερά καὶ τῶν παππάδων τὰ ἄμφια τὰβαλαν στὰ μουλάρια τους σαμάρια. Τάβλεπαν μετὰ μάτια τους τὰ παλληκάρια τοῦ χωριοῦ, ὅσα μάταια ζητοῦσαν ν' ἀντισταθοῦν ἄσπλα στὸ μάνιασμα τῶν Ἀπίστων.

Νὰ φύγουν, νὰ φύγουν! ἢ θάλασσα

τοὺς καλεῖ πονετικὴ, τὰ καράβια στὴν ἀκρογιαλιά τοὺς προσμένουν — αὐτὰ τὰ ἴδια καράβια ποὺ ξεκινούσαν κάθε μέρα με φουσκωμένα τὰ ὀδοσπρα πανιά τους φορτωμένα μετὰ χίλια καλά τῆς Ἄνατολῆς καὶ τοὺς καρπούς τοὺς ὀλόγλυκους, ποὺ πετοῦσαν πρὸς τ' ἀντικρυνὰ νησιά σὰν περιστέρια μετὰ ὀλάνοιχτα τὰ κάτασπρα φτερά τους νὰ φέρουν χαρὰς μηνύματα ἀπ' τ' ἀγαπημένα ἀκρογιαλιά! Κατεβασμένα τώρα τὰ κατάρτια καὶ τὰ πανιά μαζεμένα πένθιμα, γιατί οὔτε τὸ μελέμι τὸ πονετικὸ σήμερα δὲν φυσάει... Ὅλα ἀκίνητα, ὄλα βουβά γύρω στὴν ἔρημη ἀκροθαλασσιὰ, ποὺ μαζεύτηκε ὄλο τὸ χωριό, τ' ἀλαφιασμένο.

Τρέχουν νὰ κρυφτοῦν μέσα στὰ καράβια κοπέλλες καὶ γρηές καὶ γέροι καὶ παιδάκια ὀλότρεμα, καὶ ὁ παπᾶς τοῦ χωριοῦ μετὰ τὰ χιονᾶτά του γεράματα τὰ τιμημένα, ὁ παπᾶς ποὺ στεφάνωνε τὰ παλληκάρια καὶ βάφτιζε τὰ μωρὰ καὶ συνώδευε τοὺς γέροντες στὸ τελευταῖο τους ταξίδι ὡς ἐκεῖ ἐπάνω, στὴ γαληνεμένη πλαγιά τοῦ βουνοῦ, ἐκεῖ π' ἀνθίζουν οἱ λευκοὶ σταυροὶ ἀνάμεσα στὰ μαῦρα κυπαρίσσια...

— Τί με θέλατε, παιδιά μου, ἔμένα; Ἄς μ' ἀφήνατε νὰ μ' ἀποτελειώσουν οἱ Ἄπιστοι. Τὴν Ἁγία Τράπεζα τὴ μαγαρίσανε...

— Μέσα, γέροντα, ὄλοι μέσα! Μὴ λείπη κανένας;

Ὅλοι εἶνε μέσα στὰ καράβια. Κ' οἱ ψάλτες κι ὁ καντηλανάφτης τῆς Κάτω Παναγιᾶς, ποὺ σασιτισμένος βαστάει ἀκόμα σφιχτὰ στὰ χέρια του τὰ σιδερένια τὰ κλειδιά τ' ἀνώφελα τῆς ἐκκλησιᾶς τῆς πατημένης...

Γεμίσαν τὰ καράβια. Ἡ ἀκρογιαλιά ἐρήμωσε. Τελευταῖα ἀπ' ὄλους πηδοῦν τὰ παλληκάρια — ὅσα ἀπόμειναν ἀλλοίμονο! κι ἀρπάζουν στὰ χέρια τὰ κουπιά.

Καὶ ξεκινάει ἡ θλιβερὴ λιτανεία.

Ποῦ πᾶν ν' ἀράξουν;

Φεύγουν...

Τὸ δρόμο σας κρατήστε, καράβια τοῦ διωγμοῦ!

Γύρω ἀτάραχα σᾶς χαιρετοῦν τὸ φῶς, οἱ ἔληδες οἱ ἀσημένιες, οἱ κάμποι οἱ ὀλόχρυσοι, τὰ πλούσια τ' ἀμπέλια. ὄλα σᾶς στέλνουν τὸ πικρὸ τὸ μῆνυμα πῶς ἡ ζωὴ θὰ σταματήσει στὸ χωριό τῆς Κάτω Παναγιᾶς... Πονοῦν τὰ δέντρα—ποῦ φεύγετε, ποῦ πᾶτε; — πονοῦν ὡς κ' οἱ πέτρες τοῦ γιαλοῦ.

Πέρα στὸ χωριὸ κόπασε τῶν λύκων τὸ μάνιασμα. Κλείστηκαν μέσα στὰ σπίτια οἱ Ἀρπαγοὶ, νὰ φᾶνε, νὰ πιοῦν, νὰ γλεντήσουν.

Καὶ φεύγουν ἄσπλα τὰ παιδιά τῆς θυσίας.

Τὸ δρόμο σας κρατήστε λίγο, καράβια! Δὲν βλέπετε τὸ φοβερὸ τὸ θαῦμα, δὲν

ἀκοῦτε τὸ φοβερὸ τὸ μυστήριον;
Δὲν νοιώθετε τοῦ ἀέρα τὸν τρομαγμένον παλμό, τοῦ κύματος τῆ βαθεῖα ἀνατριχίλα;

Οἱ καμπάνες τῆς Κάτω-Παναγιᾶς σημαίνουν. Σημαίνουν ἀργά, λυπητερά, σὰν σὲ λείψανο... Σημαίνουν ὅπως στὸν Ἐπιτάφιο...

Χτυποῦν μονάχες τους τῆς Κάτω Παναγιᾶς οἱ καμπάνες!

Χτύποι θλιμμένοι, χτύποι μυστικοί, χτύποι θαυματουργοί ἀργοκυλοῦν μέσα στὸν ἥσυχον αἰθέρα καὶ συνοδεύουν τὴ θλιβερὴ

λιτανεία τῶν караβιῶν ποὺ φεύγουν...

Πεσμένοι ὄλοι στὰ γόνατα μέσα στὰ πλοῖα προσκυνοῦν τὸ θαῦμα τῆς Κάτω Παναγιᾶς, προσκυνοῦν τὸ μέγα τὸ μυστήριον.

Χτυποῦν μονάχες τους λυπητερά οἱ καμπάνες.

Καὶ φεύγουν οἱ διωγμένοι...

Ποῦ θ' ἀράξουν τὰ θαλασσόδαρτα καράβια;

Ποῦ θ' ἀράξη τὸ κατατρεγμένο γένος;
Πότε θὰ σημάνουν οἱ θαυματουργές καμπάνες τὴν ἐθνική, τὴ μεγάλη Ἀνάσταση;

1918

ΣΟΦΙΑ Κ. ΣΠΑΝΟΥΔΗ

